

Teorije, ideologije in strategije razvoja

Iz ene enostranosti v drugo: »cikcak« nihanja v teoriji in praksi razvoja

Doživljamo nepričakovano hitre in temeljite družbene spremembe, ki imajo svoje politično (hkrati pa tudi tehnološko) izhodišče. V nekaj letih se zdi, da bo vse, kar se je do zdaj zdelo samoumevno in splošno sprejeto, izgubilo svojo veljavo. Vse postavljamo »na glavo« ali pa, pravilneje rečeno, spet »na noge«. Pri tem pa se obenem izpostavljamo veliki nevarnosti, da nezavedno sprejmemo značilno prakso »cikcak« nihanja od ene enostranosti k drugi. To pa bi bila najbolj groba oblika reagiranja (po teoriji »kontrolnih sistemov«), ki izključuje učenje na napa- kah.

Kot bomo videli, to sicer ni samo problem pri nas in nekdanjih »socialističnih« državah, temveč se takšna nihanja pojavljajo v teoriji in v praksi družbenega razvoja v svetu sploh. Značilno je npr. naslednje sosledje v teoretičnem pojasnjevanju razvoja:

1. najprej zelo *pretenciozna univerzalnost* klasikov teorije družbenega razvoja; nato

2. prevlada evrocentrizma in teorije modernizacije, ki razvoj enači z eno *partikularnostjo*, tj. s posebnostmi razvojne poti na Zahodu;

3. sledi oster, kritičen odziv pod imenom »teorija odvisnosti« ali »indigenizacije« ali »opiranje na lastne moči« idr., kar je korektiv z vidika razmer in interesov dežel tretjega sveta; vendar se kmalu izkaže, da so tudi takšne razlage *enostranske* in praktično neuporabne, kar se najbolj izrazito pokaže v –

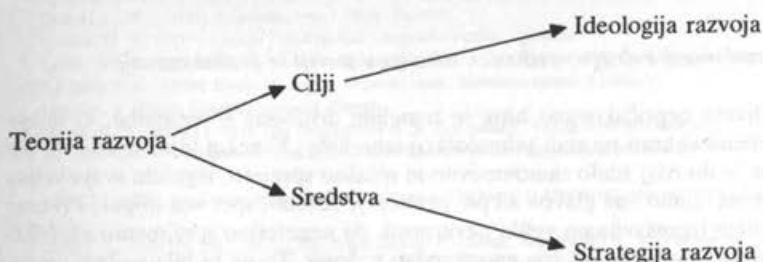
4. »novem valu« pojasnjevanja družbenega razvoja z (bolj) *holističnega vidika*, ki v osemdesetih letih stopa v ospredje s koncepcijami »svetovnega sistema«, »svetovne družbe«, »globalizacije« ipd.

Vendar pa že lahko zasledimo kritike teorije svetovnega sistema v tem smislu, da zaradi poudarjanja »holizma družbeno zgodovinskega procesa« in torej svojega osredotočenja na celoto *zanemarja »konkretno analizo zgodovinsko specifičnih medsebojnih odnosov v določenih družbah«* (Zeitlin, cit. v: So, 1990, podčrtal Z. M.).

»Endogenizmu« evrocentričnega obdobja je torej sledil »eksogenizem« teorije odvisnosti, ki izpostavlja le zunanje determinante oz. vzroke nerazvitosti (izkoriščanje razvitih kapitalističnih držav). Z razširitev konteksta obravnave razvoja na svetovni sistem pa spet gre za vprašanja, ki jih je mogoče pojasnjevati kot odnose (med jedrom, semiperiferijo in periferijo) *znotraj* tega sistema.

S tem nakazujem, da ne gre za povsem naključna nihanja iz ene enostranosti v drugo, temveč bolj za eno od manifestacij razvojne logike družbenih sistemov, ki so jo pojasnili že drugi. Gre za razmerje med *diferenciacijo* (povečevanjem raznovrstnosti pa tudi spoznavno-diskriminacijske zmožnosti) in *integracijo* raznovrstnosti (univerzalizacijo) tako z vidika a) strukture družbe, b) vedenja različnih subjektov kot tudi c) spoznavnega procesa. Vse to ni le abstraktna shema, temveč je tudi skupni imenovalac brezštevilnih pojavnih oblik protislovnosti razvojnih procesov, ki se izraža v najbolj zaostrenih konfliktih današnjega časa v Sloveniji, (bivši) Jugoslaviji in v svetovnem merilu.

Pri tem je bila ravno enostranost (»marksistične«) teoretične interpretacije razvoja izhodišče za opredeljevanje a) ciljev in s tem *ideologije razvoja* kot tudi b) sredstev ter s tem *strategije razvoja*. Hettner (1990) je prav na ta način nakazal splošni model teh razmerij:

Vse troje je postalo nekakšna nediferencirana celota. Če že sicer velja, da je teorija razvoja bolj jasno normativna, kot so družbene znanosti nasploh, je bilo to v »socialističnih« državah in gibanjih še dosti bolj potencirano.

S tem ko je prevladala »normativna teorija« (v primerjavi s »pozitivno«), ki je vključevala tudi najstvene elemente, je bilo zabrisano razlikovanje med teorijo in strategijo. Tako je odpadla tudi možnost, da bi upoštevali in preverjali strateške implikacije različnih teorij. Obenem pa je zaradi ideološke komponente marksistična teorija razvoja ohranjala svojo vlogo tudi tam in tedaj, kjer in kadar je že izgubila svojo pojasnjevalno vlogo (npr. vztrajanje pri »razrednem boju«, »diktaturi proletariata«, »revoluciji« – povsem neodvisno od dejanskih razmer).

Lahko bi celo rekli, da potem ko so bili enkrat sprejeti cilji in sredstva (ideologija in strategija) razvoja, so se le-ti utrdili in celo prevladali nad spoznavno in pojasnjevalno razsežnostjo (pozitivne) teorije razvoja. Marksizem je bil kritičen odziv na neskladje med »družbeno naravo proizvodnje in zasebnim prilaščanjem« v kontekstu kapitalistične družbe. To pa pomeni, da je postavil v ospredje radikalni razvojni program »podružbljanja« (kolektivizacije, socializacije). Ne glede na to, da je sicer tudi Marx v nekaterih svojih delih poudarjal pomen človekove individualnosti, je v praksi vendarle povsem *enostransko prevladala usmeritev k »socializaciji«*. Pri tem je šlo za alternativo privatizaciji v kapitalističnem svetu, ne pa za hkratno upoštevanje individualizacije in socializacije (osamosvajanja in podružbljanja).

V imenu socializacije in odpravljanja družbene neenakosti so začeli uveljavljati vse večjo uniformiranost (homogenizacijo, nivelizacijo), ki je izključevala individualnost. Avtonomija posameznikov, (pod)skupin (npr. univerze), posameznih slojev (inteligence) ali funkcionalnih področij (različnih strokovnih dejavnosti, znanosti, umetnosti) je dobila povsem drugoten ali pa celo negativen pomen, kot da bi bila le nekakšen preostanek iz srednjega veka.

Razvoj je tako postal *sinonim* procesa *socializacije*; socializacija pa spet sinonim institucionalizacije, ki je zagotavljala vse bolj popoln nadzor iz enega središča (težnja k totalitarizmu). Vendar pa tudi socializacije niso pojmovali kot program in proces združevanja v *svetovnem merilu*, temveč le znotraj strogo nadzorovanih meja »*nacionalne države*«. Tako je prišlo do tega, da smo, kot pravi Duchacek (1986), namesto socializacije nacionalizma dobili nacionalizacijo socializma.

Kritična retrospektiva mora poudariti še nekaj, kar se razmeroma malo upošteva. Ena od temeljnih (pred)postavk marksistične teorije družbenega razvoja, pa

bodisi da se pojavlja implicitno ali eksplicitno, je »igra z ničelno vsoto« (zero sum game). Najbolj izrecno je izražena v kritični obravnavi razrednega izkoriščanja. Zasebni lastniki produkcijskih sredstev izkoriščajo zaposleno delovno silo s tem, ko si prilaščajo z delom ustvarjeno presežno vrednost. Vse večje kopičenje bogastva na eni strani tako spremlja vse večje obubožanje delavskih množic na drugi strani. S teritorialnega vidika pa se podobno alternativno izklučujoče se razmerje pojavlja kot *imperializem*. Razvite kapitalistične države bogatijo na podlagi izkoriščanja nerazvitih držav. Nasploh se razredna družba obravnava z vidika logike »ničelne vsote«: *kolikor en razred pridobi, toliko drug izgubi*.

Podobno pa pojmujejo razmerje med družbo (njeno enotnostjo, sistemom) in njenimi deli (njihovo avtonomijo). Utrdila se je predstava, ki bolj ustreza primitivni skupnosti kot pa industrijski ali postindustrijski družbi: »skupnost« je tem trdnjša, čim manjši sta avtonomija in individualnost njenih sestavnih členov. Idealno-tipsko vzeto gre torej za popolno homogenizacijo znotraj, hkrati pa za razlike in sovražnost navzven. Različnost pa postane sinonim sovražnosti. Prav takšna miselnost pa pomeni regresijo, vrnitev k »primitivni skupnosti«.

Postrevolucionarne »socialistične« družbe so tako »odpravile« notranjo protislovnost, ki naj bi sicer bila *gonilna sila*, nekakšen motor družbenega razvoja. Nastopajoči subjekt je le še »družba«, ki rešuje vse probleme (daje stanovanja, zagotavlja zaposlitev, otroško varstvo itd.). »Družba« vse bolj podreja in nadomešča konkretne subjekte, kot pa da bi jih vključevala, se nanje opirala ali se z njimi spopadala. Prevlada reificirana koncepcija družbenega sistema in procesa podružbljanja, ki nujno vodi v stagnacijo in razsulo. Tako pride do krize v ekonomskem razvoju in do značilnega razsula političnega sistema »socialističnih dežel«, v najbolj dramatični obliki pa prav Jugoslavije in Sovjetske zveze.

»Morala zgodbe«, torej *srž sociološke pojasnitve* te krize in tega razsula, pa zadeva prav vprašanje o *avtonomiji* (diferenciaciji, individualizaciji) in *integraciji* (povezovanju, podružbljanju). Ob že prikazani enostranosti težnje k socializaciji (kolektivizaciji) lahko vendarle rečemo, da je bil razvoj zablokiran v obeh smereh: tako z vidika (političnih okvirov) osamosvajanja posameznikov in skupin¹ kot tudi v smeri čezmejnega, transnacionalnega in globalnega povezovanja, ki je v svetu sicer značilno prav za današnji čas. Npr., čeprav so deklarativno že dalj časa priznavali potrebo po vključevanju v svetovni trg in mednarodno delitev dela (npr. v programih za ekonomsko reformo), so hkrati vendarle onemogočili povezovanje samostojnih gospodarskih subjektov (še posebej zasebnikov) ter normativno in ideološko preprečevali vključevanje tujega kapitala in odpiranje za mednarodno konkurenco.

Jugoslavija bi sicer konec osemdesetih let – kljub vsem omejitvam – imela prednost pred drugimi vzhodnoevropskimi državami, in sicer prav toliko, kolikor je prednjačila pred drugimi z vidika avtonomije subsistemov (decentralizacija, samoupravljanje) in relativno večje odprtosti državnih meja. Vendar pa je prav dejstvo, da je ostala *na pol poti*, postalo odločilno, da je zašla v ekonomsko krizo in da je prišlo do njenega razpada na nacionalni osnovi.

¹ Kot so naši družboslovci že večkrat ugotavljali, npr. Puhovski in drugi, posamezniku skorajda ni bila priznana vloga samostojnega subjekta v okviru jugoslovanskega političnega sistema; »pluralizem samoupravnih interesov« je dopuščal le rudimentarno politično diferenciacijo.

Nakazano smer pojasnjevanja lahko podkrepimo z dekompozicijskim vprašanjem, ki ga je zastavil Peter Blau (1977): »Koliko se diferenciacija družbe pojavlja med substrukturami in koliko znotraj njih? To vprašanje se navezuje na proces »penetracije diferenciacije v strukture«. Čim globlje pa ta diferenciacija prodira v zaporedne podenote strukturnih sestavin določene družbe, tem bolj pospešuje povezovanje med skupinami oz. njihovimi člani. To z drugimi besedami pomeni: čim večje so notranje homogene (teritorialne) skupnosti, tem nižja bo stopnja povezanosti med njimi.

Politični sistem Jugoslavije, ki je blokiral diferenciacijo in individualizacijo znotraj »struktur« (hkrati pa vendarle izgubljal centraliziran nadzor), torej s tem ni krepil enotnosti, temveč je dejansko še prispeval k lastni dezintegraciji. Diferenciacija je zastajala med substrukturami (npr. med posameznimi narodi, republikami), tako da so dobivala pomen *teritorialna načela*, slabila pa so *funkcionalna načela* razvoja.² To pomeni, da se je zmanjšala možnost nadaljnje teritorialne delitve dela in specializacije, zaostriili pa so se mednacionalni konflikti, ki so spet še s svoje strani prispevali k povečevanju notranje homogenizacije (in torej k zmanjševanju individualizacije znotraj) posameznih narodov.

Pri tem je značilno naslednje: po eni strani se v teoriji o razvoju v svetu nasploh zanemarija nacionalno (etnično) vprašanje, tako da je tu velika praznina in ni povsem jasno, kako povezovati ekonomski razvoj z medetničnimi konflikti (ki se močno navezujejo na teritorialna načela organizacije družbe). Ob prevladovanju razvojnih preokupacij na podlagi funkcionalnih načel se teritorialna – in s tem *etnična delitev* – v teoriji modernizacije pojavlja le kot nekakšna *ovira na poti k vse večji univerzalizaciji*. Po drugi strani pa je že Rodolfo Stavenhagen (1986) opozoril, da lahko na razvoj gledamo tudi s povsem drugačne perspektive, če namreč upoštevamo tisto, kar on označuje kot »etnorazvoj«. Pri tem gre za razvojne procese, ki so v prid določeni etnični skupini, in ne za tiste, ki ogrožajo njeno teritorialno in kulturno identiteto. Četudi gre za razvoj z vidika makrosistema ali funkcionalnega sistema, je takšen proces težko šteti za razvoj za etnično skupino, ki je s tem ogrožena.

Čeprav ta vprašanja še zdaleč niso razčiščena, pa obenem eksistenčno zadevajo prav slovenski narod. Z odpiranjem in vključevanjem v »Evropo brez meja« se namreč nakazujejo velike možnosti hitrejšega ekonomskega razvoja ter izboljšanja materialnega blagostanja *na ozemlju Slovenije*. Toda kot *Slovenci* smo pri tem verjetno – ob upoštevanju današnje tehnologije, komunikacij in prostorske mobilnosti – hkrati bolj ogroženi kot kadar koli doslej (Mlinar, 1990).

Proces diferenciacije in individualizacije je torej predpostavka intenzivnejšega vključevanja vse večjega števila osamosvojenih subjektov v »svetovno družbo«, obenem pa oboje prihaja v nasprotje s teritorialno organizacijo, ki je bila doslej podlaga za uveljavljanje in ohranjanje vsake etnične identitete. Stavenhagen je vsekakor sprožil pomembno vprašanje, ni pa razkril tudi možnosti, kako bi lahko razvojne procese obvladovali na podlagi vrednot, ki jih implicira pojem »etnorazvoj«. Blau pa sicer ostaja znotraj že utrjenih okvirov diferenciacije in integracije, hkrati pa je teža njegove razlage toliko večja, kolikor ima »na svoji strani« spontani tok družbenih sprememb in mu torej ni treba skrbeti za to, kako bi jih šele bilo

² Celo pri organizaciji pomoči manj razvitim republikam in Kosovu je bil izraziti odpor proti temu, da bi se podjetja iz razvitih republik neposredno povezovala s partnerji oz. potencialnimi »nosilci razvoja« iz manj razvitih okolij.

mogoče uveljavljati. Pri tem ne gre le za nekakšno »sistemsko« perspektivo, saj je diferenciacija strukturna predpostavka procesa individualizacije, s katerim se uveljavljata samostojnost in edinstvena identiteta posameznika.

Vse številnejša prekrivanja družbenih skupin v vse širšem prostoru (Simmel, 1964, to označuje kot »Die Kreuzung sozialer Kreise«) izpodkopavajo teritorialno zasnovane identitete, vendar pa obenem povečujejo samostojnost posameznika. Le-ta sicer postaja odvisen od vse večjega števila subjektov, vendar hkrati zmeraj manj odvisen od vsakega posameznega od njih. Vsakršno omejevanje na povezovanje le znotraj teritorialnih okvirov posameznega naroda je obenem omejevanje avtonomije vsakega posameznika. To pa pomeni homogenizacijo, ki je ena od temeljnih predpostavk, da lahko pride do takšnih teritorialnih konfrontacij, kakršna je sedanja vojna med Srbi in Hrvati. Če bi presegli sedanjo *teritorialno izključnost* in monopolno prevlado sredstev množičnega obveščanja po posameznih republikah oz. državah, bi že s tem – kot je pred kratkim poudarjal tudi Branko Horvat – bistveno zmanjšali možnost takšnih spopadov.

Teoretična zasnovanost in dejanska učinkovitost razvojnih strategij

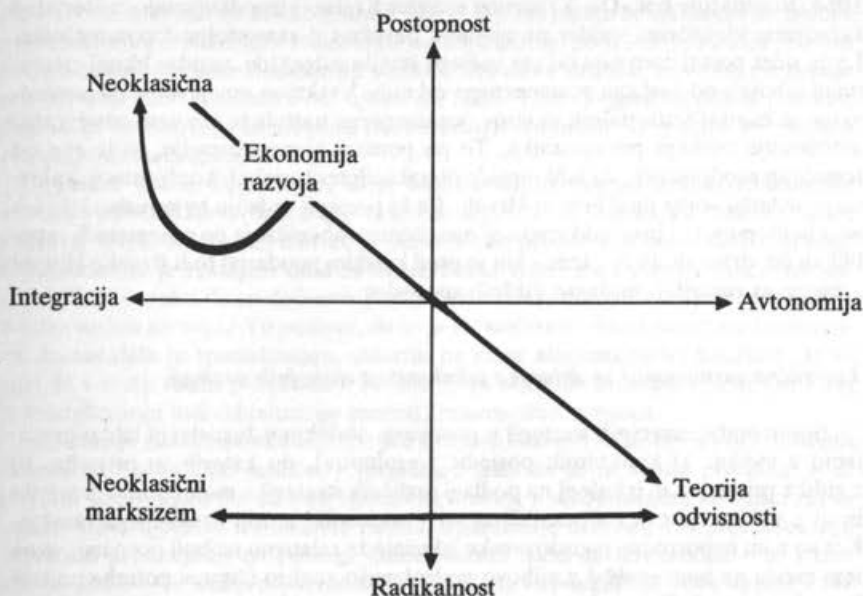
Spremembe razvojnih strategij v povojnem obdobju v Jugoslaviji lahko presojamo z vidika: a) konkretnih posledic (rezultatov), do katerih so privedle, b) z vidika primerjav in izkušenj na podlagi različnih strategij v mednarodnem merilu in c) z vidika njihove (ne)utemeljenosti v sociološki teoriji družbenega razvoja. Ker so nam neposredne jugoslovanske izkušnje že relativno najbolj poznane, se na tem mestu ne bom spuščal v njihovo podrobnejšo analizo (čeprav potreba po tem še vedno ostaja). Pomembneje pa se zdi, da jih povezujemo s spoznanji v svetovnem merilu, ki jih je »endogenizem« jugoslovanske ideologije razvoja namerno marginaliziral. Ob tem, ko bom (le) okvirno nakazal nekatere značilne strategije razvoja, pa bom hkrati poizkušal oceniti še njihovo teoretsko relevantnost.

Pri tem sta nam že v izhodišču lahko v pomoč dve klasifikaciji razvojnih strategij. Kot prvo izpostavljam klasifikacijo, katere avtor je Bjorn Hettne (1990).

Po njegovem lastnem mnenju odločilna razsežnost v današnjih klasifikacijah razvojnih strategij zadeva *izbiro* (opcijo) med *integracijo* in *avtonomijo*. Vsekakor gre za dvoje osrednjih pojmov, ki se pojavljata tako v teoriji kot v praksi družbenega razvoja. Vendar pa apriorna oznaka, da gre za *izbiro*, torej za *alternativo*, obenem kaže – kot izhaja že iz naše dosedanje obravnave – da gre za neustrezno razumevanje dejanskih razvojnih sprememb. Ne gre namreč za konstantno razmerje med avtonomijo in integracijo; po naši razlagi se to razmerje spreminja od medsebojne alternativne izključnosti k vse večji vzajemnosti.

Hettne obravnava to tematiko pod naslovom: »med Scilo avtarkije in Karibdo integracije«. S tem razkriva svojo nedoslednost, saj je videti, da ne razlikuje med *avtonomijo* in *avtarkijo*. Prav tu pa gre za najbolj delikatno vprašanje, zaradi katerega posamezne razvojne teorije in strategije niso privedle do pričakovanih rezultatov.

Hettne se sicer sklicuje na ekonomiste, kot je npr. Friedrich List, ki je že 1841. leta kritiziral britansko politično ekonomijo, ali kot se je List sam izrazil: nacionalno nasproti kozmopolitski ekonomiji. Vendar je treba upoštevati, da na vprašanje, ali se pojavlja nasprotje med nacionalnim in internacionalnim razvojem, danes – ob vse večji globalni medsebojni odvisnosti – lahko pridemo do drugačnega odgovora kot pa v prejšnjem stoletju. V času ko – zlasti na podlagi nove tehnologi-

je – prihaja do »časovno-prostorske zgostitve«, prihaja obenem tudi do konvergen-
ce in prežemanja med lokalnim, nacionalnim in globalnim.

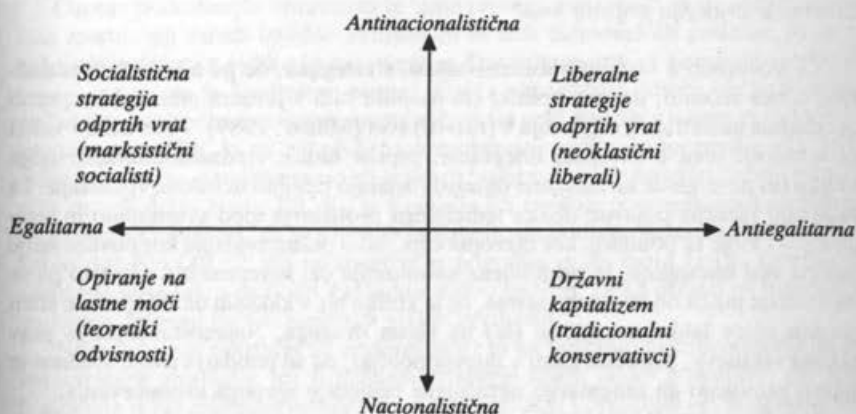
Kljub temu je zlasti v sedemdesetih letih močno izstopila – že omenjena – »teorija odvisnosti« (Dos Santos, 1970; Sunkel 1969; Cardoso and Faletto, 1969 in 1979 idr.), ki je na svoj način nadaljevala z idejo »nacionalne politične ekonomije« in zagovarjala radikalno izdvojitve s svetovnega trga. Teoretiki odvisnosti vidijo glavni vzrok nerazvitosti v tem, da svetovno jedro izkorišča periferijo (npr. Latinsko Ameriko). Odvisnost so – vsaj v začetku – šteli kot nekaj, kar se izključuje z razvojem. Tako so – v nasprotju s teorijo modernizacije – poudarjali predvsem *zunanje vzroke*. Takšni razlagi pa je seveda sledila tudi temu ustrezna strategija, tj. *disociacija* (delinking) in »opiranje na lastne moči« (koncept, ki so ga poudarile neuvrščene države na konferenci v Lusaki 1970. leta). Vendar se je kmalu izkazalo, da države, ki so uporabile takšno strategijo, v svojih razvojnih prizadevanjih niso bile uspešne. Obenem pa tudi prodora nekaterih »*novo industrializiranih držav*« (npr. znana četverica Južna Koreja, Hong Kong, Tajvan, Singapur ali pa tudi Mehika, Brazilija in druge) ni bilo mogoče pojasniti z vidika njihove odvisnosti. Izkazalo se je, da je sploh težko razločevati med državami, ki jih lahko štejemo za »*odvisne*«, in drugimi, ki naj bi bile »*neodvisne*« (Lall, 1975).

Ob tem ko se je krepilo kritično zavračanje teorije odvisnosti, pa je vendarle prihajalo tudi do pomembnih sprememb, ki so jih uvajali mlajši pristaši te šole. Namesto prejšnje alternativne izključnosti med razvojem in odvisnostjo je npr.

Cardoso vpeljal pojem »associated – dependent development«. Pri tem ugotavlja, da se z razširjanjem multinacionalnih korporacij in prodiranjem industrijskega kapitala v periferna gospodarstva ter novo mednarodno delitvijo dela pojavlja nova razvojna faza. Tako naj bi v *določeni meri* interesi tujih korporacij postali združljivi z notranjim napredovanjem odvisnih držav. In v tem smislu, ugotavlja Cardoso, *prispevajo* k pospeševanju razvoja (Cardoso, 1973). Ob takšni razlagi pa potem postane vprašljiva tudi strategija disociacije, ki predpostavlja »igro z ničelno vsoto«.

Poleg tega pa je še svetovna kriza v sedemdesetih letih, ki je opozorila na povezanost celotnega sveta, omajala prepričanje v uresničljivost disociacije. Podobno kot bi lahko rekli za Jugoslavijo, je Frank (1981) zapisal za teorije odvisnosti: »Ahilova peta teh koncepcij odvisnosti je vedno bila v implicitnih, včasih pa tudi eksplicitnih predstavah o neke vrste *neodvisni alternativni* za tretji svet. Ta teoretična alternativa pa nikoli ni obstajala...« (podčrtal Z. M.). Celo v primerih, ko ni šlo za povezavo – radikalizem + (nacionalna) avtonomija, temveč prej za strategijo postopnosti (glej klasifikacijo strategij, zgoraj), se je izkazalo, da uveljavljanje avtonomije z disociacijo ni uresničljivo. Tako so se npr. na Cejlonu v začetku sedemdesetih let izrecno opredelili, da raje pristajajo na počasnejši ekonomski razvoj kot pa na vse večjo odvisnost od tujine, vendar so kasneje takšno usmeritev opustili. Disociacije v odnosu do integriranega svetovnega gospodarstva pa dejansko – kot so kasneje opozorili zagovorniki »teorije svetovnega sistema« – v nobeni državi niso dosegli. »Dosegli so kvečjemu *začasni umik*, tako da je to ob utrditvi domače proizvodnje in političnih struktur omogočalo državi, da si je izboljšala svoj relativni položaj v svetovnem gospodarstvu« (Wallerstein, 1980). S tem pa lahko vidimo, da smo že vstopili v razpravo *hic et nunc*, kot da bi povzemali razpravo v Sloveniji v letu 1991.

Klasifikacija razvojnih strategij
po Dudleyju Seersu (1983)

Tudi v svojem drugem poizkusu pregledne predstavitve značilnih razvojnih strategij je znani angleški ekonomist Dudley Seers (1983) v eni od razsežnosti svoje klasifikacije upošteval razpon med težnjo k zaprtosti, ki jo označuje kot »*nacionalizem*«, in težnjo k odprtosti, ki jo poimenuje kot »*antinacionalizem*«. Obenem pa glede na njegovo levo usmeritev (nekaj je bil tudi minister v laburistični vladi) ne

preseneča, da je kot drugo razsežnost poudaril *egalitarizem* – *antiegalitarizem*, tako da lahko na tej podlagi razločuje socialistične in liberalne strategije. Njegova klasifikacija tako še dodatno označuje tudi takšne strategije, ki smo jih že predstavili, kot npr. »opiranje na lastne moči« (teorijo odvisnosti): pri tej ne gre le za to, da teži k *avtonomiji* in *radikalizmu*, je tudi *egalitarna* in *nacionalistična* (ta zadnja oznaka se do neke mere prekriva s prvo).

V koordinatah Seersove klasifikacije lahko vsaj v grobem prepoznamo oz. nakažemo tudi temeljno smer spreminjanja prevladujoče razvojne strategije pri nas. Sedanja »disociacijo« Slovenije v odnosu do Jugoslavije bi sicer lahko vzeli kot znak ohranjanja ali celo okrepitve usmeritve k nacionalni zaprtosti. Vendar gre bolj za to, kar – kot smo videli – je Willerstein ugotovil za države tretjega sveta: za *začasen umik*, ki naj bi omogočil notranjo utrditev in v naslednjem koraku relativno izboljššan položaj v širšem kontekstu svetovnega gospodarstva. Hkrati pa gre v času po II. svetovni vojni za preusmerjanje (s številnimi nihanji) od egalitarne k *antiegalitarni* usmeritvi. Tako bi – bolj glede na dejanski smisel kot pa glede na uporabljeno terminologijo – lahko rekli, da gre pri nas za prehajanje od egalitarno-nacionalne strategije k »liberalni strategiji odprtih vrat« (neoklasični liberalizem). Izraz »opiranje na lastne moči« se je le bežno pojavil kot eden od obrazcev v iskanju poti iz razvojne krize in pod vplivom razprav v skupini neuvrčenih držav. »Teorijo odvisnosti«, ki se je šele kasneje izoblikovala v Latinski Ameriki, pa lahko po glavnih poudarkih prepoznamo že v bolj klasični marksistični varianti (predvsem kot razumevanje imperializma). V tem smislu je bila tudi ideološko izhodišče za nacionalizacijo tujega premoženja in za vse nadaljnje normativno preprečevanje vključevanja tujega kapitala. Tako smo v »socialističnih« državah že imeli radikalno obliko *disociacije* (onemogočanje tujega izkoriščanja), ne da bi dosegli razvoj, kakršnega si od takšne strategije obetajo »teoretiki odvisnosti«.

Liberalna strategija priprtih vrat?

Če govorimo o razvojnih usmeritvah oz. strategijah, ne pa o trenutnih razmerah, lahko rečemo, da je v politiki (in nasploh tudi v javnem mnenju) nesporno prevladala usmeritev k odpiranju v (razviti) svet (Mlinar, 1989). To se kaže v veliki privrženosti ideji o evropski integraciji, čeprav tudi z vrednostnonormativnega vidika (in ne le glede na zatečene danosti) ostajajo številna nerešena vprašanja. Ta zadevajo različne pojave oblike temeljnega protislovja med avtonomijo in integracijo. Oboje se poudarja kot razvojna cilja, tako osamosvajanje kot povezovanje (ali pa vsaj ohranjanje že pridobljene avtonomije oz. suverenosti). Ob tem pa se največkrat pušča ob strani vprašanje, če in koliko ter v kakšnih okoliščinah se eden od teh ciljev lahko uresničuje (le) na račun drugega. Najenostavnejša je prav takšna »rešitev«, priročna zlasti v dnevni politiki, da se poudarja dvojno vrednot in hkrati zamolčijo ali zanemarijo nezaželene posledice njunega uresničevanja.

Vendar pa ima takšna praksa svoje meje. Ko ne gre več za splošne opredelitve, temveč za konkretna vprašanja, ki npr. zadevajo priseljevanje in naseljevanje tujcev in njihove možnosti za nakup in lastništvo nepremičnin in še zlasti zemlje, za določila o pridobitvi državljanstva, za razlike med pravicami avtohtonih manjšin in manjšin priseljencev, za vključevanje tujega kapitala, za zaščitne carine, za režim vključevanja satelitskih komunikacij, za uvoz tujih filmov, za (javno) rabo ter za

poučevanje tujih jezikov ipd., v takšnih primerih pa se ni več mogoče izogniti povsem določnim opredelitvam, alternativam in prednostim.³

Vzemimo vprašanje lastninske pravice tujcev do zemljišč. Po eni strani gre za splošno težnjo, da bi se slovenska država v kontekstu evropskih integracijskih procesov predvsem z vidika ekonomskih interesov tudi v tem pogledu vse bolj odpirala. Gospodarska zbornica Slovenije je to npr. izrazila (19. 3. 1990) takole: »Tujim pravnim in fizičnim osebam bi bilo treba dovoliti nakup zemljišč in stavb pod enakimi pogoji kot jugoslovanskim osebam, za vse pa naj bi seveda veljale prepovedi nakupa določenih vrst zemljišč in zemljišč na določenih območjih (npr. določeni otoki, obalni pas, naravne znamenitosti, določena obdelovalna zemlja za vikende itd.)« (Krisper-Kramberger, 1990, 456). Vendar so se ob takšnih zahtevah začeli pojavljati tudi ugovori, kot npr.: »Ob sprostitvi maksimuma in istočasni obubožanosti prebivalstva, ki ni sposobno kupovati nepremičnin v večjem obsegu, lahko popolnoma sproščen dostop tujcem pomeni razprodajo domačega ozemlja. Tega se je kljub začetni odprtosti zelo hitro zavedla npr. Švica in prav zato tako zelo omejila dostop do svojih nepremičnin (prav tam, str. 457).⁴

Vendar pa niti Švica niti Slovenija (Jugoslavija) nista članici Evropske skupnosti in si kot taki še lahko privoščita, da povsem samostojno urejata to vprašanje. Celotni predlog nove ustave Republike Slovenije v 68. členu določa: »Do zemljišč tujci ne morejo pridobiti lastninske pravice, razen z dedovanjem ob pogoju vzajemnosti« (Ustava..., 1991). Takšne samostojnosti pa že danes nima dvanajst držav članic ES. Komisija ES izvaja pravico do nakupa nepremičnin v ES v povezavi z opravljanjem gospodarskih dejavnosti neposredno iz določil ustanovitvene pogodbe. Čeprav torej na ravni ES še ni podrobnejše ureditve teh vprašanj, se vendarle že danes tudi v praksi (v sodnem postopku) uveljavljajo splošna določila, ki zagotavljajo pravico pridobivati, uporabljati in razpolagati z nepremičninami v drugi državi članici ES komplementarno v odnosu do določil o svobodi gibanja za delavce, o možnosti osnovanja dejavnosti samozaposlenih oseb in o svobodi samozaposlenih oseb, da opravljajo čezmejne dejavnosti.

Čeprav podrobnejša obravnava te teme presega zastavljeni okvir obravnave na tem mestu, naj zaradi izredne aktualnosti in tudi daljnosežnih posledic, ki se tu nakazujejo (zlasti z vidika že omenjenega Stavenhagenovega koncepta »etnorazvoja«), navedem še konkreten primer. Grška zakonodaja določa, da je možnost pridobitve lastninske pravice do nepremičnin (in celo dajanje v najem za več kot tri leta) na območjih, ki so opredeljena kot obmejne regije, to pa predstavlja 55% grškega ozemlja, omejena samo na grške državljane in tako torej izključuje pripadnike drugih držav članic ES. Ko je Komisija ES sprožila postopek pred sodiščem, pa je bilo ugotovljeno, da se s takšno omejitvijo na podlagi nacionalne pripadnosti kršijo določila (48,52,59) ustanovitvene pogodbe in da mora Grčija spremeniti svoje predpise tako, da bodo v skladu s sodbo sodišča; grške oblasti pa tozadevno ne smejo delovati po (do)sedanjih grških predpisih.

Navedeno nas opozarja na nedorečenost in na notranjo nekoherentnost sedanje razvojne strategije (če o izdelani strategiji sploh lahko govorimo) pri nas. Načeloma je kot politična usmeritev – v konfrontaciji s prejšnjim »endogenizmom« – prevladala liberalna strategija odprtih vrat, ki naj bi nam zagotovila

³ Takšna in podobna vprašanja se seveda v praksi dostikrat rešujejo povsem nepovezano in pragmatično. Ker pa je njihovo dejansko reševanje medsebojno pogojeno, se vendarle izoblikujejo splošnejše usmeritve po področjih, kot so migracijska politika, kulturna politika, jezikovna politika ipd.

⁴ Ista avtorica je (10. 10. 1990) opozorila tudi na novelo zakona o gibanju in prebivanju tujcev, ki razširja možnost pridobitve stalnega prebivališča tudi na tiste, ki pri nas opravljajo družbeno in gospodarsko dejavnost (prav tam).

ustrezno »nišo« v integrirani Evropi. Konkretno pa se izkaže, da tako z vidika ekonomskega razvoja kot glede vprašanj, ki zadevajo ohranitev edinstvene slovenske identitete, iščemo optimalne rešitve v smeri, ki bi jo ustrezneje označili kot *strategijo priprtih vrat*. Pri tem pa bo še v bodoče nenehno nasprotje med težnjami, ki jih uveljavlja doktrina svobodnih, globalnih tokov (free flow), in težnjami, da bi vzdrževali zadosti učinkovite zaščitne mehanizme, da se ne bi – kot narod in kot posamezniki – utopili v svetovni univerzalnosti.

LITERATURA:

- Blau, Peter (1977): *Inequality and Heterogeneity*, New York, Free Press
- Cardoso, Fernando (1973): *Associated – Dependent Development: Theoretical and Practical Implications*, v: Alfred Stephen (ed.) *Authoritarian Brazil*, New Haven, CT, Yale University Press
- Cardoso, Fernando (1973): *Associated – Dependent Development: Theoretical and Practical Implications*, v: Alfred Stephen (ed.) *Authoritarian Brazil*, New Haven, CT, Yale University Press
- Cardoso, Fernando, Faletto, Enzo (1979): *Dependency and Development in Latin America*, Berkeley, University of California Press
- Dos Santos, T. (1970): *The structure of dependency*, *American Economic Review* 60(21), May 1970
- Duchacek, Ivo D. (1986): *The Territorial Dimension of Politics: Within, Among and Across Nations*, Boulder, Westview Press
- Frank, A. G. (1981): *Reflections on the world crisis*, New York, MR Press
- Hettne, Bjorn (1990): *Development theory and the three worlds*, New York, Longman
- Krisper Kramberger, Marija (1990): *Novela zakona o temeljnih lastninskopravnih razmerjih in stvarne pravice tujih fizičnih oseb na nepremičninah v SFRJ*, *Pravnik*, Ljubljana, let. 45, 11–12
- Lall, S. (1975): *Is dependence a useful concept in analysing underdevelopment*, *World Development* (11) 1975
- List, Friedrich (1841): *Das Nationale System der Politischen Ökonomie* (ang. prevod: *The National system of Political Economy*, London, Longman 1985)
- Mlinar, Zdravko (1989): *Razvojne težnje: pluralizem in povezovanje z razvitim svetom*. V: *Slovenski utrip: Rezultati raziskav javnega mnenja 1988–1989*, Ljubljana FSPN, 1989
- Mlinar, Zdravko (1990): *Globalizacija, deterritorializacija i kulturni identiteti*, *Kulturni radnik*, Zagreb, št. 3, str. 5–29
- Seers, Dudley (1983): *The political economy of nationalism*, Oxford, Oxford University Press
- Simmel, Georg (1964) *Conflict – The Web of Group Affiliations*, New York, Free Press
- So Alvin, Y. (1990): *Social Change and Development: Modernization, Dependency and World-System Theories*, London, Sage
- Sunkel, O. (1969): *National development policy and external dependency in Latin America*, *Journal of Development Studies* 1 (1)
- Stavenhagen, Rodolfo (1986): *Ethnodevelopment: a neglected dimension in Development thinking*, v: Anthonpe R., A. Krah, *Development studies: critique and renewal*, Leiden, E. J. Brill
- Urquidí, Victor (ed.) (1987): *Structural Change, Economic Interdependence and World Development*, London, Macmillan
- Ustava Republike Slovenije, predlog, Skupščina Republike Slovenije, Delo, 11. 12. 1991
- Wallerstein, Immanuel (1980): *The modern world system II*, Academic Press, New York and London